

УДК 37.091.33 – 027.22.011.3 – 057.87:81
DOI: 10.31891/2415-7929-2021-21-12

КУХАР Н. І., ПРОКОПЧУК Л. В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАКТИКУМ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

У статті проаналізовано досвід вивчення навчальної дисципліни «Практикум з української мови» здобувачами ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) на факультеті філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в аспекті формування в них фахових компетентностей.

Визначено напрями засвоєння змістового контенту навчальної дисципліни; запропоновано інноваційні підходи до формування фахових компетенцій майбутнього філолога. Наголошено на значенні самостійної роботи в засвоєнні орфографічних та пунктуаційних норм сучасної української мови.

Ключові слова: освітній процес, фахова компетенція, український правопис, орфографічні норми мови, пунктуаційні норми.

KUKHAR N., PROKOPCHUK L.

Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES AT THE LESSONS OF THE EDUCATIONAL DISCIPLINE "WORKSHOP ON THE UKRAINIAN LANGUAGE"

The article analyzes the experience of studying the educational discipline "Workshop on the Ukrainian language" by applicants for a bachelor's degree in specialty 014 Secondary education (Ukrainian language and literature) at the Mykhailo Stelmakh Faculty of Philology and Journalism Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia in the aspect of forming their professional competencies. The directions of learning the content of the educational discipline have been determined; innovative methods of forming professional competences of the future philologist have been proposed. Attention is paid to the importance of individual work in learning orthographic and punctuation norms of modern Ukrainian language.

"Workshop on the Ukrainian language" is one of the first linguistic disciplines, which is studied by applicants for the degree of bachelor of philological specialties and the importance of which cannot be reduced, because the successful learning of it provides a reliable basis for learning other disciplines of the linguistic cycle.

The analysis of scientific and methodological literature and the level of professional skills of students at universities shows that the concept of forming spelling and punctuation competences of future Ukrainian language teachers needs to be supplemented. The text in the lessons on "Workshop on the Ukrainian language" is used as didactic material which provides understanding of language units, first of all, lexico-semantic and grammatical levels of the language system, learning the regularities of functioning of different levels of language components, allows to begin forming the system of linguistic concepts in the first-year students.

Keywords: educational process, professional competence, the Ukrainian orthography, spelling norms of language, punctuation norms.

Постановка проблеми. Усебічна підготовка фахівців із філологічних дисциплін передбачає глибоке знання ними мови, а також тих закономірностей і тенденцій, що виявляються в мовленнєвій практиці. «Практикум з української мови» – одна з перших лінгвістичних дисциплін, яку вивчають здобувачі ступеня вищої освіти бакалавра філологічних спеціальностей і значущість якої не можна применшити, оскільки успішне її засвоєння слугує надійним підґрунтям для опанування інших дисциплін лінгвістичного циклу.

«Практикум з української мови» є пропедевтичним курсом, мета якого – поглибити основні теоретичні відомості студентів з усіх розділів мовознавчої науки, набуті ними під час вивчення української мови в школі, усунути прогалини в знаннях чинних норм сучасної української літературної мови, зокрема орфографічних і пунктуаційних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури та рівень фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти засвідчує потребу доповнення концепції формування орфографічної й пунктуаційної компетентностей майбутніх учителів української мови. Проаналізувавши особливості опрацювання норм правопису в низці підручників і посібників, констатуємо, що автори навчальної літератури реалізують переважно традиційний підхід до навчання і, відповідно, застосовують систему тренувальних вправ для набуття орфографічних та пунктуаційних умінь. **Метою** нашої статті є визначення й узагальнення на основі аналізу науково-методичної літератури та власного досвіду механізмів формування орфографічної та пунктуаційної компетентностей майбутнього вчителя української мови на заняттях із «Практикуму з української мови».

Виклад основного матеріалу дослідження. В освітній програмі підготовки здобувача ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) навчальна дисципліна «Практикум з української мови» входить до циклу основних професійно орієнтованих і передбачає набуття студентами таких загальних компетентностей: здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з

різних джерел; використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема для вирішення стандартних завдань професійної діяльності; *фахових компетентностей*: уміти диференціювати принципи українського правопису і відповідно до них – орфографічні й пунктуаційні правила; застосовувати практично вивчені орфографічні та пунктуаційні норми за аналогією, а також винятки із правил; детально коментувати орфографічні та пунктуаційні правила.

Отож серед завдань вивчення дисципліни «Практикум з української мови» виокремлюємо формування орфографічної та пунктуаційної компетентностей студентів як визначальних для майбутнього вчителя української мови. *Предметом* аналізу закономірно постають графічні засоби сучасної української мови; орфограми та правила їхньої передачі відповідно до фонетичного, морфологічного, традиційного та диференційного принципів українського правопису; пунктограми та правила їхньої передачі відповідно до чинного правопису.

Вивчення «Практикуму з української мови» також забезпечує формування і вдосконалення комунікативної компетенції майбутнього вчителя української мови в процесі дискусій з проблемних питань правопису, фахової комунікації на заняттях, які проводимо у форматі ділової гри чи презентації навчальних проєктів.

З огляду на ухвалення нової редакції «Українського правопису», заплановано виконання таких навчальних проєктів: «До витоків українського правопису»; «Пантелеймон Куліш як автор правописної системи»; «Правопис Івана Огієнка»; «Роль Олекси Синявського в унормуванні української мови»; «Новаторство упорядників Правопису-1928». Такі завдання дали змогу сформувати в першокурсників цілісне уявлення про історію українського правопису, збагнути закономірність навколоправописних дискусій упродовж останніх двох століть і водночас досягнути значущість правопису як «мовної Конституції» для всіх громадян України. До того ж проєктна діяльність забезпечує формування фахових компетенцій, зокрема, здатність планувати свою діяльність, здатність орієнтуватися в динамічному інформаційному просторі; здатність критично оцінювати навчальний контент, синтезувати й аналізувати його; здатність презентувати результати власної діяльності. Професійно значущими виокремлюємо такі визначальні ознаки методу проєктів: проблемність, самостійність, комунікативність, інтегративність, результативність. Цей метод актуалізує певну орфографічну чи пунктуаційну проблему та передбачає її самостійне розв'язання студентами (індивідуально, попарно, по групах). Результати моніторингу якості виконаних проєктів переконують в ефективності розробленого алгоритму виконання проєкту, що складається з таких етапів: окреслення мети; формулювання концепції майбутньої роботи; визначення конкретних завдань; добір та аналіз теоретичних джерел; узагальнення одержаних результатів; обговорення змісту й форми презентації проєкту.

Пріоритетними організаційними формами роботи в процесі вивчення «Практикуму з української мови», окрім презентації навчальних проєктів, є практичні заняття, тренінги, ділові ігри, навчальні дискусії, «круглі столи».

У сучасній лінгводидактиці, зокрема в аспекті оволодіння мовними нормами, загальноприйнятими кваліфікують такі методи: усний виклад матеріалу; бесіда; спостереження над різнорівневими мовними одиницями; робота з навчально-довідниковою літературою; метод вправ [4, с.178].

У нашій практиці вивчення навчальної дисципліни «Практикум з української мови» на факультеті філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського основними методами навчання визначено як традиційні, так й інноваційні, з-поміж яких виокремимо: спостереження над різнорівневими мовними одиницями (робота з текстами лінгвокультурологічної тематики), лінгвістичне проєктування, інформаційно-комунікаційні технології (завдання з лексикографії).

Увага до тексту як поліфункційного явища й засобу пізнання мовної системи вмотивована тим, що «... останнім часом з урахуванням функцій феномену мови в методичній науці та практиці відбувається перегляд усталених підходів, принципів і обирається курс на усвідомлення мови як поліфункційного явища, завдяки якому відбувається спілкування, регулюються міжособистісні й соціальні стосунки людей, координується практична діяльність, формується свідомість, самосвідомість і світогляд особистості» [1, с.86].

Текст на заняттях з «Практикуму з української мови» слугує дидактичним матеріалом, що забезпечує пізнання мовних одиниць, передовсім лексико-семантичного й граматичного рівнів мовної системи, засвоєння закономірностей функціонування різнорівневих складників мови, дає змогу розпочати формування системи лінгвістичних понять у студента-першокурсника.

Здобутки вітчизняних дослідників у царині лінгвокультурології (С. Єрмоленко, В. Жайворонка, Л. Мацько, О. Селіванової) уможливають використання принципу текстоцентризму у вивченні мовної системи загалом та мовних норм зокрема. Зміст та обсяг роботи з текстами лінгвокультурологічної тематики на заняттях із «Практикуму з української мови» зумовлено їхньою мовнокультурною своєрідністю, зв'язком з етносоціумом, наявністю в них лінгвокультурологічних одиниць як засобів генерування мовно-етнічної картини світу [2, с.7].

Ми впорядкували навчальний контент (25 текстів лінгвокультурологічної тематики) для використання на практичних заняттях у ролі диктантів для вхідного контролю рівня засвоєння орфографічних

та пунктуаційних норм, вибіркового, попереджувального диктантів, диктантів із продовженням, вправ для розв'язання орфографічних та пунктуаційних завдань. До прикладу, пропонуємо один із деформованих текстів, мета якого – з'ясувати рівень сформованості правописних навичок студентів-першокурсників. Такі диктанти зазвичай практикуємо після завершення вивчення певного розділу:

Культуру поведінки культуру спілкування людина неотримує в спадок її треба навчитися. Багато засвоюється в дома від батьків у дитячому садку у школі. Однак для дорослого життя для спілкування у ділових колах у стосунках вищого рівня цього невистачає. Можна йти методом «проб і помилок» тобто спостерігати як люди ставляться до наших вчинків манер мовлення тощо і робити для себе відповідні висновки та вносити корективи в свою поведінку. Це правильно що на помилках треба вчитися до тогож не обов'язково на власних. Але неварто припускати помилок вони часто дуже дорого нам коштують а часом залишаються непоправними або чекати що їх припуститься хтось інший аби знати як правильно поводитись і спілкуватися. Для цього є кращий спосіб скористатися підручниками посібниками довідниками тощо у яких потрібна інформація викладена більшою чи меншою мірою системно і докладно. Про те не варто обмежуватися лише вивченням посібників. По перше життя дуже різноманітне й мінливе по друге шлях досконалості безмежний. Тому кожен хто хоче бути корисним людям і собі бути шанованим у суспільстві, мати як кажуть імідж культурної людини з якою приємно мати справу повинен постійно працювати над собою використовуючи різні джерела інформації зокрема власні спостереження (за Я. Радевичем-Винницьким).

Необхідність використання на заняттях із «Практикуму з української мови» інформаційно-комунікаційних технологій умотивована потребою формування в студентів першого року навчання навичок самостійного здобуття знань і навігації в складному інформаційному просторі, насамперед зі словниково-довідникових джерел. Динамічний розвиток електронної лексикографії, корпусної лінгвістики, машинного перекладу, на думку дослідників (О. Демська-Кульчицька, Є. Карпіловська, В. Широков), позитивно позначився як на процесах нормалізації мови, так і на вдосконаленні лексикографічної культури її носіїв.

Формування орфографічної та пунктуаційної компетентностей на заняттях із «Практикуму української мови» безпосередньо залежить від набуття студентами вмінь працювати із лексикографічною літературою. Теоретичні аспекти роботи зі словниково-довідниковими джерелами майбутні вчителі української мови розглядають у межах дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Сучасна українська літературна мова (Лексикологія. Лексикографія)». На заняттях із практикуму студенти використовують низку лексикографічних праць, навіть і ті, які лише нещодавно стали доступними широкому колу мовців. Серед них репринтні видання серій «Українська граматична класика» (Норми української літературної мови / О. Синявський. Київ, 2018. 368 с. Репринт з видання 1931 р.) і «Словникова спадщина України» (Словник ділової мови : у 3-х т. / Редактори: акад. С. Єфремов, А. Ніковський. Упорядкував: Б.Грінченко. Київ, 2017. 428 с. Репринт з видання 1927 р.; Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія / М. Дорошенко, М. Станіславський, В. Страшкевич. Київ, 2018. 248 с. Репринт з видання 1930 р.).

А також лексикографічні праці сучасних науковців: Жайворонок В.В. Велика чи мала літера? Словник-довідник. Київ, 2004. 204 с. Лозова Н.Є., В.Б. Фридрак. Дзвона чи дзвону? або -а(-я) чи -у(-ю) в родовому відмінку: Словник-довідник. Київ, 2007. 168 с.

Під час підготовки до практичних занять студенти виконують завдання, використовуючи запропоновані викладачем Інтернет-ресурси: *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: [Електронний ресурс]* http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apul/index.html; *Культура слова: [Електронний ресурс]* http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Kuls/index.html; *Словники України on-line: [Електронний ресурс]* <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.

Для перевірки рівня сформованості фахових компетентностей, зокрема орфографічних та пунктуаційних, пропонуємо студентам тестові завдання після вивчення однієї чи кількох тем. До того ж контроль маємо змогу здійснювати в Центрі моніторингу якості знань, створеному в нашому університеті. Наприклад, після вивчення теми «Подовження і подвоєння літер. Розділові знаки в реченнях з відокремленими означеннями» студенти розв'язують такі завдання (пропонуємо фрагмент комплексу завдань для машинного контролю):

1. У якому рядку в усіх іменниках в орудному відмінку відбувається подвоєння літер?

- а) тінь, розкіш, грань, кров;
- б) паморозь, вірність, велич, віддаль;
- в) повість, папороть, свіжість, любов;
- г) подорож, галузь, міць, ртуть;
- д) мазь, сіль, мідь, шерсть.

2. З'ясуйте, у якому рядку всі слова записано правильно?

- а) перенісся, священник, узбіччя, доччин;
- б) здоровений, незліченний, пам'яттю, у статті;
- в) статей, ввібрати, шаленний, солов'їний;
- г) жовчю, істинний, ссавець, бовваніти;
- д) безчестя, примирення, погруддя, узвишя.

3. З'ясуйте, у якому рядку у всіх словах відбувається подвоєння/подовження літер.

- а) навіжен...ий, у стат...ях, огнен...ий, упевнен...о;
- б) вихован...ий, священ...ий, ріл...я, піщан...ий;
- в) пташин...ий, незрівня'н...ий, студен...ий, царствен...ий;
- г) повин...ю, узбіч...я, невпин...о, туман...ість;
- д) страшен...ий, прикордон...ий, обез...броїти, орлин...ий

4. У якому рядку подвоєння/подовження літер відбувається не у всіх словах?

- а) письмен...ий, неждан...ий, Поволж...я, волос...я;
- б) прикордон...ий, розріс...я, від...аність, попід тин...ю;
- в) старан...ий, числен...о, спросон...я, блажен...ий;
- г) дзвін...иця, Він...ич...ина, Галич...ина, суд...ів;
- д) гіл...ястий, клечан...я, роздол...я, колос...я.

5. У якому рядку допущено помилку на подвоєння/подовження приголосних?

- а) беззахисний, возз'єднання, туманний, буквенний;
- б) жаданий, пронісся, миттю, умотивованість;
- в) Ганна, неблаганний, глиняний, навання;
- г) числений, статтею, беззбройний, розповіддю;
- д) підніжжя, олов'яний, однозмінний, першістю.

6. Виберіть рядок, у якому в усіх словах пишемо –нн-:

- а) гордіст...ю, Керч...ю, безсмерт...я, буквен...ий;
- б) наван...я, нездола'н...ий, с...авці, воцан...ий;
- в) нездо'лан...ий, довгождан...ий, спів...ітчизник, закон...ість;
- г) спасен...ий, мотуз...я, попідвікон...ю, ріл...ею;
- д) Хмельнич...ина, туман...ість, блакит...ю, захоплен...ість.

7. У якому реченні є однорідні означення (розділові знаки пропущено)?

- а) Повітря пахне торф'яним духом і весняним випаром сирих вільхових дров (Г. Тютюнник);
- б) З кленового пагона зірвався широкий жовтий лист (Г. Тютюнник);
- в) Дід Ілько також був сухенький також тоненький, як дубова жердка, на яку одягли полотняну

сорочку навипуск та підперезали поясом (Є. Гуцало);

г) Тільки рівенькі посаджені під шпур кленочки, тополі, дубки, ясени до сонця пнуться та напружуються в бруньках (Г. Тютюнник);

- д) Крізь прозорі хмарки іноді пробивається рожевий сонячний промінь (О. Копиленко)

8. Визначте речення з неоднорідними означеннями (розділові знаки пропущено).

- а) Сірі ледве помітні в тумані плавні непримітно шуміли (М. Коцюбинський);
- б) На землю спускалася чорна безмісячна ніч (В. Гжицький);
- в) Батько сидів з веслом на кормі – веселий і дужий (О. Довженко);
- г) Як же вірять в весну ці обмерзлі гілки на деревах (В. Сосюра);
- д) Маленька, кругленька, швидка й жвава ... між високим зеленим житом, – вона здавалася русалкою

(П. Мирний).

9. У якому реченні відокремлення означення є необов'язковим?

- а) Їхні крони, осяяні низьким місяцем, займаються червоним і тремтять, як полум'я на свічках

(Г. Тютюнник);

- б) Під ногами в нас та під колесами тачки полускає мерзле, прибите інеем листя... (Г. Тютюнник);

в) У затінках попід гінкою ліщиною (рибалки тут щоосені вудлища собі ріжуть) прозоро-зелені шпичаки конвалій, кропива з-під торішнього листя пнеться, молоденька, ще не жалка, якраз на борщ, сям і там стримлять замшілі пні, що пахнуть, як їх вивернути, старими грибами й трошечки йодом (Г. Тютюнник);

- г) Жах, німий, холодний, до світанку гримів прикладами на ганку, стріляв, свистів, палив у прах

(А. Малишко);

- д) Батько сидів з веслом на кормі – веселий і дужий (О. Довженко).

10. У якому рядку записано речення з невідокремленим означенням (розділові знаки пропущено)?

а) Та ось із припсілянських лук прискочив вітерець, приніс насмиканого з копиць духу злежаного сіна, розпанахав тишу і подався шалиною, розбуркуючи сонну птицю (Г. Тютюнник);

- б) Навкруги, мов дніпрові круті береги, стіни жител червоні і сірі (П. Воронько);

в) Потім будуть озерця й озерчата порослі лепехою (Г. Тютюнник);

- г) Від солдата вниз до води потканой клаптями останніх туманців спадала стежка (Г. Тютюнник);

д) Тиша полягла на весь світ м'яка і тепла (В. Собко).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, рівень фахових компетентностей майбутніх філологів великою мірою залежить від чинників формування мотиваційної сфери навчання, серед яких вагомими постають форми організації роботи в процесі вивчення «Практикуму з української мови» (презентації навчальних проєктів, робота з текстами лінгвокультурологічної тематики, застосування інформаційно-комунікаційних технологій і тестових завдань).

Перспективними вважаємо дослідження шляхів модернізації форм організації освітнього процесу під час «Практикуму з української мови» в умовах дистанційного навчання.

Література

1. Бакум З. Текстоцентризм у сучасній системі принципів навчання української мови / Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон, 2006. Випуск 47. С. 85–91.
2. Беценко Т. П. Аналіз художнього тексту: лінгвокультурологічний підхід. Записки з українського мовознавства. 2017. Вип. 24(1). С. 247–253. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2017_24%281%29__33.
3. Німчук В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Київ, 2002. 112 с.
4. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс. Посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів за редакцією М.І.Пентиліук. Київ, 2011. 368 с.

References

1. Bakum Z. Tekstotsentryzm u suchasniy systemi pryntsyviv navchannia ukrainskoi movy / Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky. Kherson, 2006. Vypusk 47. S. 85–91.
2. Betsenko T. P. Analiz khudozhnoho tekstu: linhvokulturolohichniy pidkhid. Zapysky z ukrainskoho movoznavstva. 2017. Vyp. 24(1). S. 247–253. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2017_24%281%29__33.
3. Nimchuk V. Problemy ukrainskoho pravopysu XX – pochatku XXI st. Kyiv, 2002. 112 s.
4. Praktykum z metodyky navchannia ukrainskoi movy v zahalnoosvitnikh zakladakh: modulnyi kurs. Posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh universytetiv ta instytutiv za redaktsiieiu M.I.Pentyliuk. Kyiv, 2011. 368 s.